

fant leta 1941 samostanski vrtnar, prilogi 7 in 8 pa sta seznam predstojnikov frančiškanskega samostana in seznam bratov frančičkanov, ki so umrli v brežiškem samostanu.

Iz prispevkov v knjigi je razbrati, da so si bili nek-daj Brežičani s samostanom pogosto veliko bližje kakor z domačim župnikom. Ker nalog in razlikovanja med njimi niso dobro poznali, so od obojih pričakovali korektno duhovno oskrbo, ki je bila pri frančičskanih bolj pestra, saj so bili številčnejši od župniške duhovščine, poleg tega pa jim je bila verjetno bolj všeč popustljivejša pastoralna praksa, ki so jo našli pri frančičškanskih bratih. Frančičskani so se očitno znali ljudem približati bolj kot župnijski duhovniki.

Brežiški župniki so na tovrstno dogajanje gledali z večjim ali manjšim razumevanjem, mnoge med njimi pa je ravnanje ljudi jezilo. Iz citiranih zapisov je slutiti, da so nekateri župniki frančičskane dojema-li kot konkurenco tako pri številu vernikov kot pri oskrbi z živežem, saj so ljudje samostan z darovi in zlasti ob kolekturah oskrbovali s potrebnimi živili. Po navedbah v člankih o kakršnem koli pomanjkanju v samostanu kronika namreč le redko poroča, če pa že, je k njemu pripomogla slaba letina in njeni posledici druginja ter vsesplošno pomanjkanje. Svojo jezo nad patri frančičskani je v župnijski kroniki večkrat v zelo sočnem jeziku, v katerem ni izbiral izrazov, strel-sel župnik Jurhar. Nič bolj prizanesljiv ni bil tudi do vseh ostalih, če se mu kaj ni zdelo prav ali po njego-vih merilih. Obregnul se je ob obisk »napačne« maše v nedeljo ali vključevanje v družbo tretjerednikov in celo ob po njegovem »neustrežno« naročanje tiska ter podobno.

K obredom k frančičskanom so poleg Brežičanov hodili tudi okoliški prebivalci, ki jih oddaljenost ni motila in so nekateri prihajali tudi po uro in več da-leč. Frančičskani so imeli z župniki okoliških župnij prijaznejši odnos kot z mestnimi. Veliko je k bolj množičnemu obiskovanju frančičskanske ustanove pripomogla tudi samostanska cerkev, ki so jo ljudje kljub nekaterim pomanjkljivostim, avtorji na primer ponekod omenjajo odstopanje tlaka v cerkvi, doje-mali kot svetlejšo, lepšo in prijaznejšo od župnijske. Priljubljen je bil tudi njen glavni patron sv. Anton Padovanski (13. junija), ki pa ga večinoma niso do-bro ločili od sv. Antona »Praščkarja« (17. januarja). Zato so se s prošnjami za zdravje praščev na svetnika obračali ob obeh godovnih praznikih in na oba sve-tnika.

Knjiga na razumljiv način obravnava tematiko, ki je večina bralcev v podrobnostih ne pozna prav dobro. Meniško življenje in pravila meniškega ži-vljenja so za večino nepooblaščenih še vedno neko-liko prekrita s tančicami skrivnosti. Literatura o teh vsebinah je za branje laikov običajno prezahtevna ali v tujem jeziku, ki ga povprečni bralec ne obvlada dovolj. Ker jo večinoma hranijo specialne knjižnice, je težje dostopna, vse naštetu pa tovrstno tematiko

dela še bolj mikavno. Nova knjiga v zbirki Brežiške študije take težave nekoliko uravnava, za lažje razu-mevanje pa je na koncu dodan še seznam z razlago posameznih pojmov in kratic. Urednik je poleg frančičskanskih patrov, ki življenje svojega reda najbolj poznajo, uspel nagovoriti zavidljivo število uglednih znanstvenikov, ki so pripravili prispevke za simpozij in zbornik. Čeprav se članki po kvaliteti in vsebinah med seboj razlikujejo in ima vsak avtor svoj pogled na obravnavano tematiko, prinaša knjiga veliko novih spoznanj o samostanu in o njegovem vklapljanju v življenje malega kraja in njegovem vplivanju na bre-žiški vsakdan.

Knjiga se po obliki, velikosti in barvi lepo vklju-čuje v celotno zbirko, njeno naslovno stran in hrbet pa ob fotografiji mestnega predela s samostanom kot poseben simbol krasi fotografija cveta daliye. Roža, ki so jo v Brežice prinesli frančičskani in jo gojili na svojem vrtu, je postala pravi modni hit med brežiški-mi gospodinjami. Ob zagnanosti uredništva pa lahko upamo, da bodo tudi Brežiške študije vsaj v takem obsegu in kvaliteti kot do sedaj, cvetele še naprej.

Alenka Kačičnik Gabrič

Boris Golec: Valvasorjeva hiša v Krškem – napačna in prava. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013, 148 str.

Že ob samem naslovu se zastavi vprašanje – kako je mogoče napisati knjigo, ki obsega skoraj 150 stra-ni, o Valvasorjevi hiši v Krškem, pravzaprav o dveh Valvasorjevih hišah, o napačni in pravi. Po koncu branja pa se izkaže nekaj drugega, namreč koliko tru-da, časa, raziskovanja in trdne volje je potrebno, da je bila popravljena zmota, ko so leta 1894 neutemeljeno pritrdili spominsko ploščo na hišo, ki z vklesano let-nico 1609 nad vzhodom sporoča svojo veliko starost. Nedvomno je zmot, ki so hranile ali še hranijo naš narodni ponos, v zgodovinopisju več in potrebni so dokazi, trdni bolj kot kamen, da prepričajo tudi tiste, ki bi se po vsej sili hoteli oklepati starih »resnic«.

Zamislimo se lahko še ob nečem – ali je tako zelo pomembno, da spominska plošča visi na pravi hiši ali je morda vseeno, kje je obešena, ali pa je celo odveč, da je sploh obešena, saj počasi ne bo več hiše brez kake plošče? Toda ne gre toliko za samo ploščo in njeno pravilno namestitev, kakor za poznavanje ne-kega zgodovinskega dejstva, ki ne more in ne sme biti potrjeno iz kakršnih koli že razlogov in želja.

Prvo poglavje ima naslov *Zgodba o dveh Valvasor-jevih hišah na kratko*, v katerem avtor za neučakanega bralca, ki ne zmore tratiti dragocenega časa in nima trdne volje, kakor sam takoj spočetka zapiše, na de-

setih straneh podaja bistvene ugotovitve – kdaj in kako je prišlo do tega, da so kot Valvasorjevo določili napačno hišo, kako je pisatelj Janez Mencinger pred dobrimi sto leti prvi podvomil v pravilnost lokacije, ne da bi se zavedal, da sam živi v pravi Valvasorjevi hiši in, kar je bistveno, kako pomembni so podatki iz virov, ki se ne skladajo s splošno uveljavljeno »resnico«. V tem primeru je to bila kupo-prodajna pogodba iz leta 1693, v kateri je hiša, ki jo je kupil Valvasor, opisana kot hiša z vrtom med dvema hišama, prav tako z vrtovoma, kar se nikakor ne sklada z lego in podobo napačne hiše. Za pozornega, natančnega in razmišljujočega človeka je bilo to dovolj za dvom. Najtežji del naloge – poiskati pravo Valvasorjevo hišo, se je nato šele začel. Avtor zaključi poglavje s prijaznim povabilom bralcu, da prebere celotno knjigo in izve, »kar je avtor mogel dognati in kako se je do svojih spoznanj dokopal«.

Torej, za vsakogar, ki bi se ne mogel zadovoljiti zgolj z vednostjo, da je hiša, ki je toliko rodov nosila Valvasorjevo ime, napačna, in da je bila zmota s trdom popravljen, se pravo branje tu šele začinja.

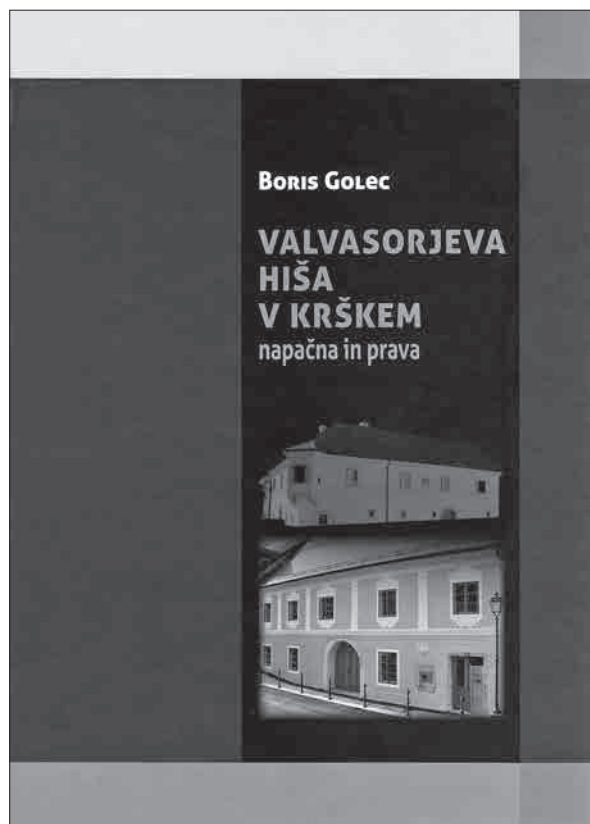
V poglavju *O raziskavi – cilji, izhodišča, viri, metode* se za bralca skrivajo ključna vprašanja – katere vire je avtor uporabil oz. koliko je sploh ohranjenih in katerih metod se je poslužil, da jih je razčlenil in povezal. Že po nekaj vrsticah naletimo na žalostno in prepogosto resnico, da je »Krško eno tistih slovenskih mest, katerih arhivi so skoraj v celoti uničeni«. Če bi se ohranili vsaj davčni registri, bi verjetno do

zmote niti ne prišlo. Tako pa je avtor od sočasnih virov imel v rokah le tri dokumente, ki sporočajo imena prejšnjega in poznejšega lastnika prave hiše, kupno vrednost hiše in njeno sosedstvo.

Določanje hiš in njihovih lastnikov od srede 18. stoletja naprej ni zelo težavno delo ob upoštevanju podatkov iz terezijanskega in franciscejskega katastra s pripadajočimi mapami z vrisanimi nepremičninami ter zemljiških knjig, če so te le ohranjene. Kako pa premostiti obdobje do srede 18. stoletja, iz katerega se niso ohranili mestni viri in so tudi posredni viri zelo skopi in nepopolni, je vprašanje iznajdljivosti, sklepanja in primerjanja ter, kakor zapiše avtor, tudi sreče. Pri Valvasorjevi hiši je bil najtrši oreh čas od njenega nakupa leta 1693 in nato prodaje leta 1706 do podatkov v terezijanskem katastru, ker so se pri vseh treh hišah, omenjenih v kupo-prodajni pogodbi, zamenjali lastniki. Avtor je poiskal in preučil prav vse vire, kjer bi lahko našel bistvene podatke – predvsem župnijske matične knjige pa tudi zapuščinske inventarje in testamente deželnega sodišča v Ljubljani, gradivo Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu in Auerspergov rodbinski arhiv na Dunaju. Raziskovanje, zakaj napačna hiša ne more biti prava in kje iskati pravo hišo, je bilo prav gotovo zelo zamudno delo, polno iskanja in premišljanja. Predstavitev avtorjeve metode moremo jemati celo kot učbenik, na katere vire se je potrebno opreti in kako jih razumeti pri preučevanju starejše gradbene zgodovine hiš vseh slovenskih mest.

Naslednje poglavje se ukvarja z zmoto oz. z napačno hišo in vprašanjem, kako in kdaj je do nje prišlo. Avtor je sledil nastajanju zmote vse do njenega izvora, do Antona Jellouschka, ljubiteljskega zgodovinarja in najditelja listine o nakupu hiše leta 1693. Ko je bil podatek o Valvasorjevi napačni hiši sredi 19. stoletja objavljen, so ga kasnejši raziskovalci Valvasorjevega življenja samo še prepisovali, tako da je na koncu postal del »žlahtne tradicije«. Toda avtor se ni zadovoljil samo z ugotovitvijo, kdo je bil prvi, ki je s prstom pokazal na napačno hišo, zanimalo ga je tudi, kaj je pisca na to navedlo, zato je pregledal tudi njegovo rokopisno zapuščino. Raziskal je tudi lastnike napačne hiše v prvi polovici 19. stoletja, kar je zaradi njihovega sorodstva z Valvasorjem verjetno že prej širilo glas o tej hiši kot o zadnjem Valvasorjevem domu.

Sledijo argumenti za neustreznost lokacije napačne hiše oz. dveh hiš, ki sta bili kasneje združeni v eno, s primerjavo vseh hiš v uličnem otoku z znanimi podatki o pravi Valvasorjevi hiši. Da bi potrdil napačno določitev, se je avtor podal še v raziskovanje lastništva te hiše in njene prodaje leta 1701, ki je v popolnem nasprotju z znanimi dejstvi o Valvasorjevi hiši. Pravo mojstrstvo razodeva razkrivanje družinskih vezi od Valvasorjevega časa do srede 18. stoletja, po katerih je bilo mogoče nedvomno dokazati, da hiša nikoli ni bila Valvasorjeva.

V zadnjem poglavju z naslovom *V kateri hiši je kranjski polihistor dejansko živel in umrl?* se avtor ukvarja s pravo Valvasorjevo hišo, ki je bila enako kot napačna kasneje združena sosednjo v eno samo. Iskanja se je lotil na najširši način, pregledal je namreč historiate vseh hiš v Krškem, ki bi po legi lahko ustrezale podatkom v ključnih dokumentih, in preiskal je vse sorodstvene vezi med družinami, ki so omenjene v teh dokumentih. Z metodo izločanja hiš, ki ne ustrezajo Valvasorjevi, je avtorju uspelo razkriti historiate nekaterih drugih pomembnejših mestnih zgradb. Potrditev več kot verjetne domneve na podlagi lokacije in izgleda hiše je avtor dosegel s sistematičnim preiskovanjem matičnih knjig, ki so razkrile sorodstvene povezave med kasnejšimi lastniki Valvasorjeve hiše in obeh njenih sosed ter njihove življenjske poti oz. bivanje v Krškem.

Avtor je z vztrajnim iskanjem po virih prišel do mnogih novih podatkov, ki jih prejšnji raziskovalci pač niso poznali, toda videti je, da je ključni podatek, t. j. opis lege hiše iz kupo-prodajne pogodbe iz leta 1693, ob določanju in vztrajanju pri napačni hiši vsa pretekla leta ležal na Prokrustovi postelji, da ne bi bila prizadeta »žlahtna tradicija«. Dokazi za pravo hišo so bili neizpodbitni, ko je avtor s potrpljenjem zbral vse bistvene podatke o hiši in njenih lastnikih od prodajalca Jakoba Vodnika, preko Valvasorja, njegove druge žene Ane Maksimile, ki je hišo leta 1706 prodala Janezu Krstniku Kamnikarju, do vnovične prodaje baronici Zetscher, ki jo je že mogoče povezati s kasnejšimi lastniki po sredi 18. stoletja.

V knjigi skorajda ni strani brez opomb, od katerih jih večina navaja vir ali opozarja na napake v starejši literaturi o Valvasorju. Nekaj med njimi pa je kratkih razprav o vprašanjih, ki niso bila bistvena za dokazovanje, toda avtorju je pri zasledovanju glavne niti uspelo rešiti še kako uganko, npr. rod pesnika Valentina Vodnika, ki ga je odkritelj kupo-prodajne listine iz leta 1693 povezoval s prodajalcem hiše Jakobom Vodnikom. Že samo število opomb priča o velikanskem številu virov, ki so bili uporabljeni pri raziskovanju. Da ima avtor neverjeten smisel in vesele za reševanje doslovnih linij, priča tudi opomba 131, kjer je med podpisniki nekega dokumenta iz leta 1749 naveden celo avtorjev sedemkratni praded.

Kljub temu da knjiga ni tekoča pripoved o nekem preteklem dogajanju in je branje zaradi obilice imen in priimkov, pojasnjevanja ter sklepanja večkrat naporno, jo je užitek prebirati zaradi bogatega, večkrat igrivega in domiselnega jezika. Popestri jo prav toliko fotografij, kot jih bralec potrebuje za popolno predstavo o legi in podobah obeh hiš. Pohvaliti pa velja tudi oblikovno podobo knjige, preprosto, a vendar zelo elegantno.

Čeprav je pisatelj Mencinger nekoč napovedoval, da bi se tisti, ki bi spominsko ploščo »na drugi hiši izklesati dal«, izpostavil občemu zasmehovanju, se to ni zgodilo. Novi plošči sta bili v lanskem letu pritr-

jeni na pravi in na napačni hiši, zadnja pod ploščo iz leta 1894 in s skopim pojasnilom, od kod pomota. Nedvomno je temu botrovalo izjemno natančno in z vseh strani podprto avtorjevo raziskovanje, ki je zmoglo prepričati tudi najhujše pristaše tradicije.

Meta Matijević

Prevalje po starih sledih, [zbrala in uredila Dragomir in Davorin Benko]. Prevalje: Kulturno društvo Mohorjan, 2012, 205 strani.

Stare sledi, Ugasle peči in Perzonalni so stanovalski predeli koroških Prevalj, kjer je nekoč stala prevaljska železarna. Čeprav je tovarna železniških tirnic s pečmi in dimniki vred že davno izginila v kolesju zgodovine, lahko pozorno oko vseeno uzre še nekaj »starih sledi«, ki pričajo o takratni živahni gospodarski dejavnosti, ki v tistem času v slovenskem prostoru skorajda ni imela konkurence. Za prave biserje med njimi sta tokrat poskrbela Dragomir in Davorin Benko z objavo izbora starih razglednic Prevalj iz svoje bogate zasebne zbirke, ki so objavljene v pričujoči monografiji postale dostopne širši javnosti.

Avtorja sta želela s knjigo počastiti tudi sto petdeseto obletnico (v letu 2013) dveh pomembnih dogodkov v zgodovini Prevalj, in sicer prihod vlaka leta 1863 (odprtje železniške proge Maribor–Celovec) ter odprtje prve pošte v Mežiški dolini. Sunkovit gospodarski razvoj Prevalj se je namreč začel z odprtjem železarne bratov Rosthorn v tridesetih letih 19. stoletja, v kateri so, ob energetski podpori premogovnika na bližnjih Lešah in z vrhunskimi tehnološkimi inovacijami, izdelovali železniške tirnice in osi. Gospodarski razvoj kraja pa je, kot se slikovito izrazi ta avtorja, »pomenil preseganje boguzahrbtništva in odpiranje trmaste zaprte koroške duše, navajene na divjost, temačnost in samotnost gozdne, bregovite prevaljske nicine«.

Knjiga je v celoti dvojezična (tudi v nemščini) in je razdeljena na dva tematska sklopa. V prvem delu so poleg dveh uvodnih tekstov aktualnega prevaljskega župana Matica Tasiča in uvodu obeh avtorjev zbrana razmišljanja o posebnostih, duši in prebivalcih Prevalj izpod peres treh domačinov Farčanov (Farna vas je danes del Prevalj), in sicer zdravnika Draga Plešivčnika, filozofa Vinka Ošlaka in pisatelja Primoža Suhodolčana. Iz spisov vejeta tako globoka naklonjenost kot tudi kritičnost do domačega kraja in ljudi, čeprav ga seveda vsak vidi in občuti na svoj način, pač v skladu s svojim značajem in svetovnim nazorom.

Naslednji trije prispevki predstavljajo geograf-